

**CREATIEF STELLEN
IS EEN VOORBEELD VAN
MOEDERTAALONDERWIJS
IN DE BREEDTE**

creatief schrijven

'Het hoort thuis in de boekenkast van elke taalleraar,' zegt Peter Dekkers in onderstaand artikel. En dan heeft hij het over de herziene uitgave van Taaldidactiek aan de basis.

De Nijmeegse Werkgroep, auteur van Taaldidactiek, maakt geen onderscheid tussen creatief en zakelijk stellen. Onjuist, vindt Peter Dekkers, omdat daarmee het eigen karakter van creatief stellen ontkend wordt. In zijn artikel gaat hij in op de verschillen tussen beide vormen van stellen. Creatief stellen is belangrijk voor de school, omdat het een klein stukje vrijheid mogelijk maakt en kinderen weerbaar kan maken tegen onmerkbaar indoctrinatie en tegen verstikkende conventies, is zijn stelling.

De aanleiding tot dit artikel

Aan het begin van dit schooljaar is een herziene uitgave verschenen van *Taaldidactiek aan de basis*. Nu was dit al geen slechte handleiding voor moedertaalleraren. Maar de Nijmeegse Werkgroep heeft van de tweede druk werkelijk iets bijzonders gemaakt. De kritiek op de oorspronkelijke uitgave is op voorbeeldige wijze verwerkt. Het boek is nu veel gemakkelijker leesbaar. En sommige hoofdstukken zijn grondig herschreven. Zoals bijvoorbeeld het hoofdstuk over 'taalontwikkeling' en dat over 'taal in de kleuterschool'. Hoewel dit boek primair bedoeld is voor pedagogische academies, hoort het thuis in de boekenkast van elke taalleraar. De prijs is hoog – f 49,50 – maar daarvoor krijgen we dan ook

meer dan 600 pagina's uitstekende informatie.

Eén van de hoofdstukken die gedegen zijn herschreven, is dat over 'voortgezet schrijven'. Het hoofdstuk is nu onderverdeeld in:

- 1 Karakterisering. Hierin wordt besproken: de noodzaak van het leren schrijven; schriftelijke communicatie; tekstsoorten; het schrijfproces en algemene schrijfdidactiek.
- 2 De beginsituatie. Hierin komen aan bod: factoren die de beginsituatie bepalen; beschrijving van een aantal factoren; en de didactische consequenties.
- 3 Doelstellingen. Met eerst een heel algemene formulering. En vervolgens een uitwerking naar attitudes en vaardigheden.
- 4 De onderwijs-leersituatie. Eerst worden de be-

palende factoren kort besproken. De andere paragrafen gaan over: leerinhouden en leeractiviteiten bij het schrijfproces. (Met suggesties voor motivatie, verzamelen, selecteren, ordenen, uitschrijven, verzorgen, lezen en schrijfprodukten.) De slotparagraaf gaat over didactische werkvormen.

5 Spellingonderwijs. Hiervoor wordt weer afzonderlijk besproken: de beginsituatie, doelstellingen, de onderwijs-leersituatie en de evaluatie.

6 Evaluatie van het schrijfonderwijs. Met als onderdelen: de houding van de onderwijzer; foutenanalyse en toetsen.

7 Lesvoorbeelden.

Naar mijn mening hebben de schrijvers van *Taal-didactiek aan de basis* terecht de opzet van de eerste druk voor dit hoofdstuk vervangen. Nu heeft het een veel doorzichtiger structuur gekregen. De vaardigheden en attitudes die bij het zakelijk schrijfproces te pas komen, vormen de basis van deze structuur. Naar het oordeel van de Nijmeegse Werkgroep heeft het basisonderwijs taken op de volgende gebieden: motiveren, verzamelen, selecteren, ordenen, uitschrijven, verzorgen en nalezen.

Ik ben het met deze aanpak eens, voor zover het de doelen van het zakelijk schrijfonderwijs betreft. Maar in *Taaldidactiek aan de basis* wordt het zakelijk stelproces ook als basis gebruikt voor het creatief stellen. De enige verantwoording die de auteurs hiervoor geven is: 'Als we hierboven zeiden geen onderscheid te zullen maken tussen "creatief" en "zakelijk" schrijven, vindt dat zijn rechtvaardiging daarin dat we alle schrijven zien als een creatief proces.' Ik vind, dat een dergelijke opvatting voorbijgaat aan het eigen karakter van het creatief stellen. Creatief schrijven is totaal iets anders dan zakelijk schrijven. En onderwijs in creatief schrijven hoort naar mijn mening in een heel ander gebied van onderwijsdoelen thuis dan onderwijs in zakelijk schrijven. De verantwoording van de Nijmeegse Werkgroep voor de gelijke behandeling van creatief stellen en zakelijk stellen vind ik niet alleen dunnetjes, maar ook echt onjuist. Misschien ligt aan de basis hiervan een foutieve interpretatie van een passage uit *Taalexpressie* van Wanda Reumer en Annet van Battum: 'Bij creatief schrijven is het resultaat van weinig of geen belang, maar gaat het vooral om de aktiviteit van het spelonderwijs doen: het is aktiviteit gericht. De bedoeling is dat het zomaar

bezig zijn met oefeningen en spelletjes de veelal aanwezige angst voor het witte papier wegneemt, evenals de angst voor het maken van spel- en stijlfouten, het al dan niet logisch en doelmatig formuleren enz. In de aktiviteit van het spelen met de taal ontstaat een zeker plezier en worden ontdekkingen gedaan, die het zelfvertrouwen versterken.

Met functioneel schrijven bedoelen we het schrijven dat gericht is op functioneel gebruik. Men kan ook zeggen het is doelgericht, in die zin dat het doel ervan is te komen tot een resultaat dat moet kunnen functioneren. Het is duidelijk dat ook hier de gebruikte adjectieven niet in hun uitsluitende betekenis worden gehanteerd: functioneel schrijven sluit de creativiteit niet uit, omgekeerd kan het creatief schrijven leiden tot functioneel bruikbare teksten' (blz. 68).

In de kern ben ik het eens met Reumer en Van Battum: creatief schrijven is procesgericht; en zakelijk schrijven niet. Bij zakelijk schrijven gaat het uiteindelijk om het maken van produkten. *Maar creatief schrijven is niet meer of minder dan één van de wijzen van creatief gedrag. Onderwijs in creatief stellen is, in mijn visie, niet zozeer een vorm van taalonderwijs alswel een vorm van creativiteitsonderwijs.*

En dit wil ik hierna wat meer duidelijk maken. Voor alle duidelijkheid: dit artikel wordt geen pleidooi voor het handhaven van het opstel, zoals bijvoorbeeld Leo Prick dat doet (*Levende Talen* okt. 1977); evenmin is het een uitnodiging om dichters op te leiden. Ik wil proberen om wat meer helderheid te verschaffen in de taken van het basisonderwijs met betrekking tot creatief en zakelijk schrijven.

De taak van het basisonderwijs bij het leren schrijven

Schrijven is niet gemakkelijk. Dat komt vooral, doordat er zoveel schrijfcodes bestaan. Haast elke tekstsoort kent zijn eigen spelregels. En er zijn heel wat uiteenlopende soorten teksten. Denkt u maar eens aan: interviews, reportages, protocollen, biografieën, beschrijvingen van toestanden en werkwijzen, wetenschappelijke artikelen, ingezonden brieven, memories, reclamefolders, brochures, notulen, pamfletten, recensies, inhoudsopgaven, samenvattingen, advertenties, belastingformulieren, zakenbrieven, opzoekmiddelen, rekeningen, enzovoort. En dit zijn dan nog tekst-

soorten die meestal een vastomschreven doel hebben, en vaak ook een voorspelbaar lezerspubliek met wie de schrijver kan rekening houden. Zulke — zakelijke — teksten komen op een heel andere wijze tot stand dan meer creatieve schrijfprodukten als: korte verhalen, gedichten, strips, dagboeken, romans, persoonlijke brieven, toneelstukken, en dergelijke.

Het is natuurlijk ondoenlijk, en ook niet nodig, dat kinderen van acht tot twaalf jaar al deze tekstsoorten leren schrijven. Sommige teksten horen bij een bepaald beroep; en om zulke teksten te leren schrijven heb je een beroepsopleiding. Andere teksten komen te zelden voor om er aandacht aan te besteden. En er zijn natuurlijk ook nog teksten, die kinderen van deze leeftijd nog niet kunnen schrijven. En dat geeft niets. Tenslotte houdt de leerplicht niet op na het basisonderwijs.

Door al deze factoren is het moeilijk aan te geven, wat nu precies de taak van de basisschool is bij het leren schrijven.

In het voortgezet onderwijs en het beroepsonderwijs zullen de leerlingen verschillende soorten teksten leren schrijven: teksten die bij hun toekomstplanning passen bijvoorbeeld. In schoolboeken en leerplannen van het voortgezet onderwijs zie je ook veel aandacht voor de typische eigenschappen van bepaalde soorten teksten. Ik geloof, dat het basisonderwijs zich daarmee niet moet bezighouden. (Er is nog lang geen algemeen aanvaard leerplan voor het stelonderwijs op de basisschool.)

Ik denk, dat het basisonderwijs wel een algemene ondergrond voor het maken van allerlei tekstsoorten zou kunnen garanderen. In het programma zouden die vaardigheden, die attitudes, en ook die kennis ondergebracht kunnen worden,

die fundamenteel zijn voor het schrijven van allerlei soorten teksten. In deze opvatting is het leren schrijven van bijvoorbeeld een advertentie op zichzelf niet van belang. Maar wél hoort dan bij het stelonderwijs van de basisschool thuis, dat de leerling de relatie tussen schrijven, doel en publiek inziet. En om dit te leren zou er eventueel een advertentie gemaakt kunnen worden. Niet de teksten zelf, maar de fundamentele schrijversgedragingen bepalen de leerstof.

(Versta me overigens goed: dit is niet een vastomschreven taakstelling voor het basisonderwijs.)

Twee soorten schrijfdoelen

Ik heb hierboven mijn eigen opvattingen gerelativeerd als 'n mening. Maar zelfs al zou ik uitgaan van een andere taakstelling voor het basisonderwijs, dan nog zou ik op hetzelfde punt eindigen, wat betreft het onderscheid tussen creatief en zakelijk stellen.

Ik heb twee grote groepen gepresenteerd: zakelijke en creatieve. Met deze termen heb ik niet bedoeld, dat een zakelijke tekst niks creatiefs heeft; en ook niet, dat een creatieve tekst niks zakelijks kan hebben. Zakelijke en creatieve teksten zijn twee typen. Een tekst is zakelijk, wanneer de zakelijke kenmerken overheersen; en creatief, wanneer de creatieve kenmerken overheersen. Beide typen teksten vragen om een eigen schrijversgedrag. Het is duidelijk, dat je een gedicht heel anders maakt dan een werkverslag. Er zijn ook schrijvers die het ene type tekst uitstekend kunnen maken, maar van het andere niets terecht brengen. Heel in het kort komt het verschil hierop neer: voor het maken van een creatief produkt heb je vooral creatief gedrag nodig; voor zakelijke tekstsoorten vooral communicatief gedrag:

---

het maken van creatieve teksten

- * *de schrijver probeert zo goed mogelijk zelf tot zijn recht te komen; hij schrijft vooral voor zichzelf;*
- * *de schrijver mag zijn eigen regels stellen;*
- * *de schrijver probeert creatief te denken en te handelen;*
- * *de schrijver is uit op originaliteit. e.d.;*
- * *in het onderwijs valt de nadruk op creatief gedrag, zelfkennis, durf, en daarbij behorende tekstmogelijkheden.*

---

het maken van zakelijke teksten

- * *de schrijver probeert zo goed mogelijk bij een bepaald lezerspubliek een bepaald doel te bereiken;*
- * *de schrijver houdt zich aan algemeen geldende spelregels;*
- * *de schrijver probeert logisch te denken en te handelen;*
- * *de schrijver is uit op duidelijkheid e.d.;*
- * *in het onderwijs valt de nadruk op communicatief gedrag van de lezer, ordening, en daarbij behorende tekstmogelijkheden.*

Zakelijk schrijven is schriftelijk communiceren

Zakelijke teksten onderscheiden zich van creatieve schrijfproducten door hun specifieke relatie met de werkelijkheid. Zakelijke geschriften hebben direct betrekking op de werkelijkheid. Zakelijk schrijven is schrijven op feiten. De schrijver gebruikt de zakelijke boodschappen om te communiceren met een bepaald publiek. Een algemene eis voor zakelijke teksten is dan ook, dat ze duidelijk zijn voor het beoogde publiek. Bij creatieve teksten hangt de lezer er maar zo'n beetje bij. Bij het creatief schrijven geeft de steller zichzelf het volle pond. Bij het zakelijk schrijven is de publieksgerichtheid van het allergrootste belang.

Het eigene van zakelijke geschriften zit 'm ook in de doelgerichtheid. De schrijver wil bij een bepaald publiek een bepaald doel bereiken. Dat kunnen doelen van allerlei aard zijn:

- * Het kan zijn, dat de schrijver aan zijn publiek 'nieuws' wil verschaffen. Dit noemt men een *informatief doel*. Zo'n doel is pas bereikt als het lezerspubliek de informatie accepteert. De informatieve waarde van een boodschap is natuurlijk afhankelijk van de verwachtingen die de lezer ervan heeft. De schrijver van een informatief geschrift moet goed weten, wat zijn lezers wel en niet bekend is. Journalisten proberen hun berichten af te stemmen op de kennis van de gemiddelde lezer van hun krant. De 'bekende' voorgeschiedenis van een bericht herhalen zij vaak in het kort. Dit levert een soort Aha-erlebnis op bij de lezer.

- * Een schrijver kan ook beogen om een lezer tot een bepaalde handeling te krijgen. Dan heeft hij een zogenaamd *directief doel*. Een dergelijk doel is bereikt, wanneer de lezer gaat handelen op de manier, die de schrijver wil. De directieve waarde van een tekst is afhankelijk van de behoeften van de lezer. Reclame-makers hebben goed in de gaten, op welke behoeften van een bepaald publiek is in te spelen; en ook, hoe je dit doet: door zakelijke mededelingen, door emoties op te roepen, en dergelijke.

- * Een *commentariërend doel* heeft een schrijver, wanneer hij zijn mening naar voren wil brengen, zonder dat hij het direct aanstuurt op een meningsverandering. Zo'n doel is bereikt, wanneer het beoogde lezerspubliek de tekst zodanig begrijpt, dat een zelfstandig oordeel is te vormen.

Van de typen doelen die ik hier noem, ligt het commentariërend doel nog het dichtst bij creatief schrijven. Bij verslagen en beschrijvingen komt deze doelstelling onder meer aan de orde.

- * Het kan ook zijn, dat een schrijver zijn publiek van mening wil laten veranderen. Dan heeft hij een zogenaamd *persuasief doel*. Een dergelijk doel is veel moeilijker te bereiken dan men gewoonlijk denkt. Uit de resultaten van de invloed van politieke geschriften is bekend, dat mensen wel voor even maar niet voor lang beïnvloedbaar zijn. Een mening stoelt meestal op een complex van emoties, gevoelens en overtuigingen. En persuasieve teksten miskennen die maar al te vaak. De meeste persuasieve teksten bevatten redeneringen. Persuasieve teksten vinden we vooral in religieuze, ethische, politieke en filosofische kringen.

Gewoonlijk beperkt een schrijver zich niet tot één van deze doelen. Hij zal bijvoorbeeld altijd wel wat informatie geven om zijn lezer te overtuigen.

Creatief schrijven als vorm van creatief gedrag

Het meest kenmerkende van het creatief stellen zit 'm in het creatief gedrag. En dat gedrag is niet gebonden aan de schriftelijke uitingsvorm. Beer en Erl formuleren het zo: 'Creativiteit omvat een complex van krachten zoals die schuilen in de schilder, de dichter of de componist, maar ook in de ontdekker en uitvinder. Creatief noemen we zowel de schepper van nieuwe theorieën en ideeën als de stichter van ondernemingen en bewegingen die het aanschijn van de wereld veranderen. Creatief is ook degene die geestige invalen heeft of nieuwe werkmethoden ontwikkelt.' Beer en Erl vatten een creatieve daad op als een nieuwe activiteit, een nieuwe vinding, een nieuwe gedachte. En dat 'nieuw' moeten we dan opvatten als: nieuw voor het betreffende individu. Een kind, dat in 1979 de stelling van Pythagoras opnieuw uitvindt, is ook creatief. Creativiteit verbinden Beer en Erl ook met flexibiliteit. Een creatieveling kan bij alledaagse problemen, en ook bij gewetensvragen, meer dan één oplossing aandragen. Hij durft te experimenteren; hij zit niet vast aan een voorgebakken gedragspatroon. Een aantal factoren is voor scheppingsprocessen belangrijk. Onder meer: combineren, geblokkeerd zijn, associëren, experimenteren en uitstel-

len van logisch denken.

Een creatieve daad komt vaak tot stand, doordat twee handelingen of ervaringen gecombineerd worden, die tevoren alleen maar afzonderlijk voorkwamen. Het toeval speelt daarbij soms een merkwaardige rol. Het klassieke voorbeeld is de uitvinding van het periodiek systeem. Mendelejev speelde patience en daaraan danken wij zijn vinding.

Via frustraties zijn ook heel wat creatieve schepingen ontstaan. Het geblokkeerd raken wordt door ons meestal als onprettig ervaren, maar het vergemakkelijkt de creatieve inval. Wanneer op het toneel één van de spelers uit zijn rol valt, merken de toeschouwers daar vaak niets van. De medespelers hebben door hun creativiteit voor een aanvaardbare oplossing gezorgd. In een plotselinge blokkadesituatie ontstaan soms de meest originele vondsten.

Aan heel wat scheppingsprocessen ligt associëren ten grondslag. Het breedtedenken kan zelfs ook bewust worden toegepast. Door te associëren ontstaat een groot aantal invallen, die er bij logische denkwijzen niet uitkomen. Associëren is te oefenen.

Experimenteren kan ook heel goed van pas komen bij een scheppingsproces. Al 'rommelend' kunnen verrassende bevrijdingen uit het klemmende logische denkpatroon gevormd worden. Uitvinders erkennen de waarde van het experiment; zij forceren het toeval.

Door het logisch denken uit te stellen kan het onderbewuste en onbewuste meer kansen krijgen. Logisch denken belemmert vaak de creativiteit. Al deze factoren komen meestal in combinatie met elkaar voor. Ze treden ook op bij het creatief schrijven.

In het onderwijs ontstaat een goede voedingsbodem voor creatief gedrag, wanneer met deze stimulerende factoren rekening gehouden wordt. Het is bijvoorbeeld van belang, dat een onderwijzer openstaat voor experimenten, dat hij zelf op gezette tijden kan afzien van logische kritiek, enzovoort. Onderwijzers die onconventioneel gedrag durven te vertonen, geven als het ware het goede voorbeeld.

Het belang van het creatief stellen in het basis-onderwijs

Creatief stellen is één van de mogelijkheden om kinderen creatief gedrag te leren. Er bestaat geen

vak creativiteit; dus is de ontplooiing van de creativiteit afhankelijk van de wijze waarop de 'erkende' vakken erop inspringen.

Deze situatie is natuurlijk niet toevallig. De school is een verlengstuk van het maatschappelijk systeem. In het onderwijs verdedigt de samenleving zich. Een hedendaags kind moet goed kunnen overleggen, kunnen opbellen, goed kunnen spellen. Dit zijn zaken die van belang zijn voor onze samenlevingsvorm. En het 'systeem' zorgt ervoor, dat zulke maatschappelijke vaardigheden in het leerpakket komen. Maar aan creatief gedrag heeft de maatschappij nauwelijks een boodschap. Of mensen aan hun kinderen voor de vuist weg een verhaal kunnen vertellen, of dat ze hun gevoelens op bevrijdende wijze op papier kunnen krijgen, dát is voor de voortgang van onze samenleving niet van belang. Dat is alleen maar relevant voor het individu. Je zou zelfs kunnen beweren, dat elk maatschappelijk bestel – en zeker onze moderne consumptiemaatschappij – meer heeft aan aanpassend gedrag dan aan onconventioneel gedrag.

De verantwoording van de onderwijzers gaat verder dan de belangen van de samenleving. Zij behoren op te komen voor de hele ontwikkeling van de persoonlijkheid. Zij zijn opvoeders, net zoals de ouders.

Deze twee laatste zinnen lijken zó weggelopen uit een programma voor morele herbewapening. Maar feit is wel, dat de onderwijzers de enige zijn die de kinderen beschermen tegen maatschappelijk geweld. Tenminste, wanneer de ouders het laten afweten. Alleen in het onderwijs kunnen kinderen weerbaar gemaakt worden tegen onmerkbare indoctrinatie, tegen verstikkende conventies. Door kinderen creatief stellen te leren, wordt een klein stukje vrijheid mogelijk gemaakt. Want het uiteindelijke doel van creatief schrijven komt neer op een ontwikkeling van gemancipeerd gedrag ten opzichte van het hier en nu.

Taal is niet alleen een communicatiemiddel, maar ook een middel om het denken te sturen, het gedrag te regelen. Taalonderwijs kan niet alleen maar beperkt worden tot het leren van communicatieve vaardigheden. Tenminste, niet zonder schade te doen aan de opvoeding tot vrijheid en zelfstandigheid. Creatief stellen is één van de manieren tot mondigheid. Met taal experimente-

rend kan de schrijver weerbaar blijven of worden tegen conformisme en uniform gedrag.

Waarom komt creatief stellen steeds meer in de verdomhoek terecht?

Met de waardering van het creatief schrijven is het eigenlijk gek gegaan. Tot het optreden van Paul Dijkstra waren misschien wel enkele individuele onderwijzers intensief bezig geweest aan de bevordering van het creatief gedrag door schrijven. (Bijvoorbeeld C.W. Schraa, die *Verlang maar niet teveel* heeft geschreven, dat nu bij De Slegte ligt!) Maar in taalmethodes kon je toch niets creatiefs ontdekken. De schrijfopdrachten beperkten zich voornamelijk tot 'Schrijf een opstel over ...' en 'Maak een brief aan ...'

En toen kwam Paul Dijkstra met *Spelen met de pen, Beeld in beeld uit* en *Creatief taalonderwijs*. En ook anderen, zoals Truus van den Heuvel. Zij gaven de Amerikaanse theorieën over creativiteit door; en zij zorgden ervoor, dat vooruitstrevenden deze ideeën in de praktijk konden brengen. Vanaf het moment dat Kenneth Kochs *Wishes, lies and dreams* in Nederland populariteit kreeg, is ook de kritiek op het creatief schrijven ontstaan. Het meest fundamenteel deed Peter van den Hoven dit in zijn artikelen 'Kinderteksten en kritische pedagogie' (*Aldoende* B2, 39): creatief schrijven, en met name gedichten maken, werd als elitair gedoe afgeschilderd. En bij heel wat onderwijzers ging het creatief schrijven weer de spelletjeshoek in.

Zo ligt de situatie nu. Er zijn vooruitstrevende onderwijzers die creatief schrijven als een ideaal middel zien voor het ontwikkelen van emancipatorisch gedrag; en er zijn er ook, die het daarmee totaal oneens zijn.

Naar mijn mening staat deze discussie niet op zichzelf. Er zitten wezenlijke verschillen in opvatting onder over taalonderwijs.

Onze opvattingen over het taalonderwijs dat we willen geven, zijn in belangrijke mate afhankelijk van onze opvattingen over taal. Een paar voorbeelden:

* Iemand die de taal ziet als een cultureel goed, dat beschermd moet worden, zal vooral uit zijn op het gebruik van correct Nederlands. Hij zal zich abonneren op *Onze Taal* en zich in het onderwijs als een produktgerichte purist gedragen.

En hij zal proberen om de kinderen het mooie van de Nederlandse taal te laten ervaren.

* Iemand die taal slechts ziet als een systematiek van regels, zal het onderwijs vooral richten op het bewustmaken van die regels en het foutloos toepassen ervan. Hij zal ervan dromen om ooit nog een generatieve grammatica te gebruiken, die ook hanteerbaar is voor schoolkinderen. Voor alledaags taalgebruik zal hij minder belangstelling hebben dan voor de taalstructuren van 'het' Nederlands. Goed vakmanschap houdt voor hem in: technisch taalonderwijs met de nadruk op grammatica.

* Iemand die taal vooral ziet als gebruiksmiddel voor verschillende mensen in verschillende situaties, staat een heel ander soort taalonderwijs voor. Hij zal levensechte taalsituaties proberen te scheppen of ze na te bootsen. Hij zal kinderen leren, wat je allemaal met taal kunt doen. Hij zal aandacht vragen voor verschillen in taalregister; hij zal blij zijn met de afschaffing van het ontleiden en een heel andere vorm van taalbeschouwing verkiezen.

De typologie hierboven is natuurlijk incompleet. Maar als ik me niet vergis, moeten we de leden van de VON toch hoofdzakelijk in de laatste groep zoeken. En dat is niet toevallig. De VON is niet een vakgerichte maar een mensgerichte vereniging. We maken ons sterk voor 'taalweerbaarheid', voor 'thematisch taalonderwijs', voor 'normale functionaliteit', en dergelijke. In de *Beleidsnota voor 1978 en 1979* staat: 'Moedertaalonderwijs moet bijdragen aan de maatschappelijke en persoonlijke vorming van leerlingen. Taal speelt bij deze vorming een belangrijke rol, omdat het een middel is om informatie over te brengen, ervaringen te ordenen, gevoelens te uiten en relaties te leggen met anderen. Leerlingen moeten onder meer de kans krijgen die vaardigheden te ontwikkelen, die ze in staat stellen zich weerbaar op te stellen in voor hen belangrijke communicatieve situaties. "Weerbaarheid" houdt hier in: het kunnen opkomen voor je eigen belang en dat van anderen. Daarnaast moeten leerlingen het vermogen kunnen ontwikkelen om door middel van taal te reflecteren op de eigen situatie en ervaringen.'

Het type leraren dat 'taal vooral ziet als gebruiksmiddel' lijkt een vrij hechte groep te zijn. Maar toch geloof ik, dat hier sprake is van twee soorten taalopvatting, die zich uit in een verschillende

houding ten opzichte van het creatief schrijven. Deze twee stromingen zijn, grof gezegd, een sociolinguïstische stroming en een fenomenologische stroming.

De sociolinguïstische stroming ziet taal louter als communicatiemiddel. De belangrijkste doelstellingen van het moedertaalonderwijs zitten in het leren omgaan met taal in communicatieve situaties. In deze opvatting is er veel aandacht voor het zakelijk stellen, voor gestructureerde gespreksvormen, voor het lezen van referentiële teksten, en dergelijke.

De fenomenologische stroming is breder van opvatting. Deze denkrichting onderscheidt twee functies van taalgebruik: zinoverdragend taalgebruik en zinverwervend taalgebruik. Het zinoverdragend taalgebruik is louter communicatief: het is bedoeld om een stukje verworven zin (bijvoorbeeld een bepaalde visie over een onderwerp) over te brengen. Zinoverdragend taalgebruik verschijnt idealiter in goedlopende zinnen die geschikt zijn voor de lezer of luisteraar.

Maar zinverwervend taalgebruik kan veel onaffer, veel haperiger, veel brokkeliger zijn. Het is niet op de eerste plaats bedoeld om een bestaande voorstelling van zaken over te dragen. Het is nuttig bij het zoeken naar zin, bij het nadenken over een onderwerp. Moedertaalonderwijs in de feno-

menologische gedachtengang bevordert zowel het zinverwervend als het zinoverdragend taalgebruik. Het heeft een meerwaarde ten opzichte van de sociolinguïstische opvatting, omdat het naast de communicatieve doelen ook expliciet ruimte schept voor zinverwerving, voor 'rommelen met taal'. De fenomenologische opvatting hoort bij *Leren door praten*, bij 'latitudinaal taalonderwijs', en dergelijke. Deze fenomenologische stroming wil vooral procesgericht taalonderwijs. Creatief schrijven geeft daartoe de gelegenheid. Onderwijs in creatief stellen is ervaringsonderwijs, wanneer het niet toegespitst wordt op het maken van mooie teksten.

In mijn laatste toevoeging zit de kern van alle misverstanden. De sociolinguïstische stroming heeft creatief stellen altijd als communicatiedaad gezien. En dan kom je terecht bij het maken van cultuurproducten. Maar wanneer onderwijs in creatief schrijven wordt opgevat als een manier om creatief gedrag te ontwikkelen, dan gaat het om de vaardigheden en attitudes die tijdens het schrijfproces plaatsvinden. En de ontwikkeling van flexibiliteit, van combineervermogen, van durf tot experimenteren, en dergelijke, valt toch moeilijk te rijmen met aanpassingsonderwijs. Nee, creatief stellen is een echt voorbeeld van een stukje moedertaalonderwijs in de breedte.

CREATIEF

SCHRIJVEN

Doel: De II kan doorassociëren op schrijfvorm.

Idee: Op bord komt woord, bijv. 'brompot'. Wie kan met laatste letter ander woord maken? De Ik schrijft het gekste woord, bijv. 'tukje'. Laatste letter onderstreept ie, want die wordt de eerste voor volgende woord, enz. Zo ontstaat ketting. Hetzelfde per groep op een groot vel. Eerst ketting, dan met de vijf gekste woorden enkele zinnen maken of zelfs een klein verhaaltje.

Wanneer alle groepen klaar zijn worden de woordkettingen voorgelezen, evenals de zinnen of verhaaltjes. Resultaten kunnen ook opgehangen worden.

CREATIEF**SCHRIJVEN**

Doel: De II kan flexibel reageren op ideeën van anderen (bij het maken van teksten).

Idee: Doorgeefluik. Wanneer we al eens tweeluik hebben gedaan, de volgende variatie: Ieder begint een verhaal aan de linkerkant van een in tweeën gevouwen blaadje. Klaar dan doorgeven aan buurman, die de regel afmaakt op rechterkant en dan weer doorgeeft aan de volgende. Zo krijgen we evenveel verhalen als er deelnemers zijn.

Tenslotte herschrijft ieder één verhaal. De resultaten worden voorgelezen. De meest opmerkelijke teksten komen op prikbord van de school of in de schoolkrant.

CREATIEF**SCHRIJVEN**

Doel: De II durft de werkelijkheid te ironiseren.

Idee: De Ik laat een oude stoel zien: 'Kijk eens wat een prachtige fauteuil. Die zal wel lekker zitten!' Zo toont hij ook andere voorwerpen en prijst die ironisch aan. De leerlingen kijken de klas rond, halen verformfaaide spulletjes uit hun zak of tas, en hemelen die op. Gezamenlijk maken ze zinnen, die op het bord komen. Eventueel ook nog individueel aan het werk. Het mooiste voorbeeld van ophemelarij wordt met tekening of foto in de schoolkrant gezet.

CREATIEF**SCHRIJVEN**

Doel: Creatief verzamelen (associaties vanuit één woord).

Idee: De onderwijzer noemt een emotioneel geladen woord: bijvoorbeeld 'Vakantie'. En hij vraagt: 'Waar denk je aan als ik 'vakantie' zeg?' Hij doet het nog eens met een ander woord; en daarbij noteert ie de opmerkingen.

Hierna ontvangen de leerlingen een kaartje met een kopwoord. Hieronder zetten ze binnen de kortste keren hun associaties. De onderwijzer doet hetzelfde met een woord op bord. Aan de hand van de opgeschreven associaties maakt hij eronder een kort verhaaltje. Dat laat hij de kinderen zien. Die kunnen dit zelf ook doen.

CREATIEF**SCHRIJVEN**

Doel: De II kan en durft te experimenteren in zijn denken.

Idee: Gekke beesten leven echt. Uit een middeleeuws beestenboek of uit 'Halbritters dieren- en plantenwereld' (Utrecht 1976) haalt de Ik een tekening van een niet-bestaand dier. Samen worden de eigenschappen en leefgewoontes van het dier besproken. Op bord komt een beschrijving van deftige aard, zoals in een encyclopedie.

Hierna maakt ieder een tekening. Anderen schrijven daar een tekst onder. Zo ontstaat een beestenboek van 'gewenste dieren'. Bij het individueel tekenen wordt de II natuurlijk opgepoord tot het verzamelen van handige rareiteiten.

CREATIEF**SCHRIJVEN**

Doel: De II durft met nieuwe woorden te experimenteren.

Idee: Neologismen. Inleiding, b.v. met voorlezen van hoofdstuk uit Kuyers 'Met je kop in de prullebak'. Of zelf een verhaal vertellen met een heel nieuw woord erin. Afspraak elke dag van deze week maken we een nieuw woord voor iets in de klas, een voorwerp of een gebeurtenis. In plaats van 'Ga jij maar bij het raam zitten' gebruiken we 'Jij mag tochtzitten'. En een ballpen heet al gauw een 'schrijp'. Wie een nieuw idee heeft, kan het op het prikbord pinnen. Elke dag kijkt de klas wat er bij is gekomen.

CREATIEF**SCHRIJVEN**

Doel: De II heeft oog voor details, zodat hij schrijfstof heeft.

Idee: Alfabetische lijst. De hele groep maakt samen een alfabetische lijst van voorwerpen en andere te bekijken zaken in de klassen.

Die lijst blijft hangen. Ieder die dat wil, krijgt elke dag een kansje om een aanvulling te geven. Na een paar weken wordt de lijst afgesloten en voorgelezen. Het meest bijzondere detail (voor elk kind afzonderlijk) wordt uit de lijst gehaald. Schrijfpdracht: 'Nooit ooit eerder had ik deze/dit ... gezien'.

CREATIEF

SCHRIJVEN

Doel: De II kan al kijkend het bijzondere van het 'gewone' registreren en noteren.

Idee: De gluurder. Eerst een gesprek over de huiskamers van de kinderen thuis.

Verbeeld je, dat hier in de muur van de klas een gaatje zat. Wat zou een vreemde man daardoorheen voor bijzonders kunnen zien?

Eerst individuele notities. Daarna inventarisatie. Dan een schrijfo opdracht: 'Onze klas'.

CREATIEF

SCHRIJVEN

Doel: De II kan bijzondere geluiden ontdekken en erover schrijven.

Idee: Geluidswaarden verzamelen. Op het bord komen de resultaten van allerlei geluidswaarden: brommen, floepen, balken, etc. Als er niet meer bedacht kunnen worden, pakt de onderwijzer een stel kaarten met personen en dieren. Elke leerling krijgt een werkwoord uit de brainstorm en een kaart. Schrijfo opdracht: 'De/het ... (zie kaart) ... (werkwoord), want ...'. De resultaten worden voorgelezen, voor zover de IIn dit willen.

CREATIEF

SCHRIJVEN

Doel: De II kan een gedicht maken; en hij durft het.

Idee: Wensjes. Van Jules de Corte draait de Ik de plaat: 'Ik zou wel eens willen weten'.

Nabespreking met tot slot: Wat zou jij nou eens willen weten?

Wanneer er voldoende geroezemoes is, komt de opdracht:

Schrijf eens op, wat je zou willen weten. De resultaten komen op bord, steeds beginnen met 'Ik zou wel eens willen weten, of ...'

Variatie voor een tweede keer: Toevoeging: 'Maar ...'.

Het klassegedicht komt in het schrijfschrift.